

(Szakonyfaluban) i na nadgrobnom obeležju napisali su na mađarskom jeziku sledeće: »Ovde počiva Alojz Škrjanc - Mirko, slovenački partizan, koji je pao za slobodu slovenačkog i mađarskog naroda.« (Ferdo Godina: Prekmurje..., str. 185). Poslednje žrtve terora njilašovaca bile su 10 muškaraca i dve žene koje su pogubili u Murskoj Soboti 31. marta 1945. Grad je sutradan bio oslobođen. Slična krvoprolića besnela su i u drugim murskim gradovima i naseljenim mestima, ali o tome ne raspolazemo pismenim dokumentima.«

Jasno je, da se je imenovala enota Prekmurska četa (prim. Godina, Prekmurje, str. 197) in ne »Gorički NOP odred« kot je to v omenjenem komentarju. Po besedah takratnega člana PO OF za Štajersko Frančeka Majcna so o odredu v Prekmurju sicer razmišljali, odbor je govoril o odredu, ki bi ga bilo potrebno ustanoviti in ki bi se naj zadrževal na Goričkem in imel mobilizacijsko funkcijo. Toda do ustanovitve odreda ni prišlo. Po besedah F. Majcna je prišla Breda (Jelica Golob) v drugi polovici januarja ali v februarju čez Muro in z njo je prišel Alojz Škrjanc kot njen spremljevalec. Dan ali dva pozneje so ga vključili v četo in mu dali nalogo namestnika komandirja čete. Komandir je bil Filip Korošec - Bor. Ko je bil Bor v Bodoncih ranjen (16. 3. 1945), je bil Škrjanc postavljen za komandirja čete, in to je bil tako dolgo, dokler ni v Sakalovcih padel. Oboroženi spopad ni bil 22. marca, kot je zapisano v komentarju, kajti podatki so drugačni. Alojz Škrjanc - Mirko je padel 21. marca 1945 (prim. F. Godina, Prekmurje 1941—1945, str. 200—203; Pomniki NOB v Slovenskih goricah in Prekmurju, str. 443). Poslednje žrtve fašističnega nasilja niso bile dobesedno pogubljene v Murski Soboti, ampak točneje v Črnskih mejah (gozd v bližini Murske Sobotne).

Murska Sobota je bila osvobojena »sutradan«, kar je poetični in ne zgodovinski izraz. To dejansko pomeni naslednji dan, kvečjemu bližnjo prihodnost. Murska Sobota je bila uradno »osvobojena« 3. aprila 1945, če že govorimo o datumih. (Prim. Godina, Prekmurje, str. 207.)

Franček Majcnen je uredništvo in urednika že opozoril na napako, najbolj glede samega odreda oziroma čete. Kot je povedal, je dobil navdse šaljiv (za zgodovino nesprejemljiv) odgovor, češ: bodite veseli, da smo vam iz čete naredili odred; s tem smo vas vsaj povišali. Pri vsem tem pa vseeno mislim, da je treba omenjene napake priznati, upoštevati in zadevo ustrezno popraviti, da bi ne prišlo v bližnji ali bodoči prihodnosti do neljubih polemik in izkrivljanj.

Franc Kuzmič

Dragan Veselinov: Sumrak seljaštva, Ekonomika. Zbirka Ekonomija i politika, Beograd, 1987. 282 str.

Pred nami je sila zanimivo delo mladega beogradskega profesorja politične ekonomije, ki je prvo delo o podobni tematiki objavil že 1981. leta. V pričujoči knjigi se ukvarja s položajem kmetijstva v Jugoslaviji od 1945. leta pa vse do današnjih dni. Razdelil jo je na tri velika poglavja, v katerih obravnava, z obilico statističnega materiala, vsakokratni položaj kmetijstva v različnih časovnih obdobjih.

V prvem poglavju piše o ekonomskem stanju kmetijstva ob koncu NOB, to je v letu 1945. Na začetku na kratko oriše stanje pred drugo svetovno vojno in posebej izpostavi razdrobljeno posestno strukturo (kmetija je imela povprečno le 1,03 hektarja zemlje), agrarno prenaseljenost in zanemarljivo uporabo tehničnih in kemičnih sredstev v proizvodnji. V nadaljevanju piše še o stopnji uničenja dežele med drugo svetovno vojno. Pri tem zapiše, da je vrednost materialnih izgub v Jugoslaviji dosegala kar 17 % vrednosti vseh materialnih izgub osemnajstih zavezniških držav. Pravi, da je bilo to kar 1,4-krat večja škoda kot jo je utrpela Velika Britanija. V podkrepitev svoje trditve navede še celo vrsto podatkov, ki kažejo na naravnost grozljivo stopnjo uničenja proizvodnih dejavnikov v Jugoslaviji, poleg še tako velikih človeških žrtev. Navedimo tukaj le nekatere podatke. Tako je bilo uničeno 289.000 kmetij z vsem živim in mrtvim inventarjem. 295.000 hektarjev gozda je bilo opustošeno, kar 175.000 pa spremenjeno v puščavo. Slaba četrтина obdelovalne zemlje je bila opustošena, kar je takoj po vojni povzročilo večjo stopnjo agrarne prenaseljenosti in močno zmanjšalo akumulativno sposobnost kmetijstva v primerjavi s predvojnimi obdobjem. V nadaljnjem tekstu nato niza še veliko podatkov o deležu škode v posameznih vejah kmetijstva.

V drugem obsežnejšem poglavju se Veselinov posveti ekonomskemu položaju kmetijstva v letih 1945—1957. Tako obravnava najprej agrarno reformo in kolonizacijo, nato splošno gospodarsko politiko, zemljiški maksimum, prepoved uporabe traktorjev, težkih kmetijskih strojev in najete delovne sile na privatnih kmetijah, ki je veljala vse do srede petdesetih let, ko je bilo kmetom dovoljeno kupovati rabljene traktorje in stroje. Ta prepoved je bila odpravljena šele v letu 1967., ko so prenehali

prepovedovati in omejevati pravice kmetov do uporabe in nakupovanja moderne kmetijske mehanizacije. Na koncu poglavja pa piše o kmečkih obdelovalnih zadrugah in vlogi kmetijstva v prvem petletnem planu. Za kmečke obdelovalne zadruge pisec pravilno trdi, da so predstavljale posnemanje kolhozne politike v Sovjetski zvezi.

Osnovno značilnost tega obdobja vidi Veselinov v državnoadministrativnem upravljanju in odpravi vseh oblik razrednega izkoriščanja na vasi. Ekonomski položaj kmetijstva je bil v tem času izrazito depresiven, ker so oblasti, v času prvobitne socialistične akumulacije, ki je tudi značilnost tega obdobja, na račun kmetijstva gradile industrijo in infrastrukturo (administracija, šolstvo, zdravstvo, ...). Za oblast so bili kmetje samo proizvajalci pridelkov za nekmetijske dejavnosti, menjava pa je bila zasnovana na državno določenih neekvivalentnih razmerjih v izrazito škodo kmetijstva. Značilnost tega obdobja je tudi zakonsko omejevanje krepitve ekonomske moči kmeta, primer traktorjev in maksimuma, kar se je opravičevalo s potrebo preprečevanja kapitalizacije jugoslovanske vasi, ker naj bi se kapitalistični odnosi porojevali vedno in povsod, kjer obstoja privatna lastnina. Odsevi take ideologije se, po Veselinovu, čutijo tudi v sodobni teoriji in praksi jugoslovanskega kmetijstva. Veselinov nadalje pravi, da je politični strah pred ekonomsko svobodnim kmetom prišel najbolj do izraza v poskusih administrativne kolektivizacije jugoslovanskega podeželja. Ponavadi je tudi v slabem kal dobrega, in tako je bilo tudi to pot, saj je ponesrečena kolektivizacija odprla možnost teoretske in politične kritike dotedanje kmetijske politike, ki je vzpodbudila drugačno razmišljanje, kasneje pa tudi izvajanje drugačnih konceptov razvoja kmetijstva.

V tretjem, najobsežnejšem poglavju, se Veselinov posveča agrarni politiki in razvoju samoupravljanja v kmetijstvu od 1957. leta pa do današnjih dni. Grobo rečeno je poglavje razdelil na tri podpoglavja, in sicer na obdobje socialistične kooperacije, ki naj bi trajalo približno do 1974. leta, obdobje združevanja dela in sredstev in prihajajoče obdobje, v katerem je podal perspektive razvoja kmetijstva do leta 2000.

V prvem delu je podana celovita podoba jugoslovanskega kmetijstva od konceptov kooperacije, njenih oblik, ekonomskih osnov in do izvajanja samoupravljanja v kmetijstvu v tem času. Velik del poglavja je posvečen tudi spreminjanju posestne in demografske strukture jugoslovanske vasi, pri čemer zlasti opozori na staranje in feminizacijo kmečkega prebivalstva. V posameznih razdelkih obravnava tudi gibanje cen zemlje in kmetijskih pridelkov, davčne obremenitve, deagrarizacijo ter družbeno in kulturno modernizacijo vasi. Ker je Veselinov želel podati celovito podobo, je razumljivo, da piše tudi o kmetijstvu v jugoslovanskih srednjeročnih načrtih. Dragočnost tega pisanja je v primerjavi načrtovanih vrednosti z doseženimi ter v sprotnem pojasnjevanju vzrokov odstopanj navzgor ali navzdol.

V drugem delu je ravno tako natančno obdelal koncepte in uresničevanje politike združevanja dela in sredstev v kmetijstvu. Na koncu je analitično orisal vlogo kmetijstva v srednjeročnih načrtih od 1976. do 1985. leta in ekonomske rezultate take politike. Zapisal je, da so organizacijski dosežki v času združevanja dela in sredstev bistveno slabši od podobnih v času kmečkih obdelovalnih zadrug in socialistične kooperacije, kar je tudi razumljivo, saj oblast ni nastopala s tako silo kot prej, temveč je odločanje o združevanju prepustila kmetom samim. Nasprotno temu so ekonomski rezultati v tem obdobju bistveno boljši, kar je posledica neintergriranosti več kot tretjine kmetov v ta sistem, preostali integrirani pa so bili vključeni le s klasičnimi kratkoročnimi in dolgoročnimi kupoprodajnimi pogodbami.

V zadnjem delu tega poglavja poseže Veselinov v prihodnost. Skuša orisati možno projekcijo razvoja kmetijstva do konca tisočletja. Pri tem je upošteval tako splošni ekonomski razvoj dežele, in v tem okviru tudi kmetijstva, kot gibanje števila in strukturo prebivalstva, spreminjanje posestne strukture in še posebej možni razvoj živinoreje, medtem ko je ostale kmetijske panoge obdelal v okviru splošnega ekonomskega razvoja. Knjigo zaključujeta povzetka v angleščini in francoščini.

Vsekakor je knjiga Dragana Veselinova izjemno zanimiva tudi za zgodovinarje, če ne zaradi drugega pa zaradi specifičnega pristopa, ki je pri zgodovinarjih neobičajen, in obilice statističnih podatkov, ki bodo piscu zgodovinskega sintetičnega prikaza te problematike še kako koristili. Še zlasti pa se njena vrednost poveča, ker je to prvi celovit pregled položaja jugoslovanskega kmetijstva od 1945. leta pa do današnjih dni, za katerega lahko zatrdimo, tudi na osnovi spoznanj iz te knjige, da je bilo in je še vedno zapostavljeno glede na druge gospodarske panoge. Veselinov je prepričan, da Jugoslavia izvaja zgodovinsko zgrešeno kmetijsko politiko, osnovni vzrok te zgrešenosti pa vidi v antievropski ideologiji jugoslovanske politične zavesti, ki je po moči radikalna, po kvaliteti pa konstantno krizna. Na koncu kaže poudariti, da je glede na vsebino naslov knjige popolnoma primeren, pa čeprav bi bilo avtorju in bralcem ljubše, če bi lahko pisali o svitu kmetijstva v tem obdobju, namesto o somraku.